

УДК(UDC) 902/904+94](477):005.745-027.542*11(477.54-25)»2018»
DOI: 10.26565/2309-6608-2018-16-10

ХІ Всеукраїнська наукова конференція «Проблеми історії та археології України»

Ірина Шрамко, Володимир Колода, Валерій Скирда

Чергова, вже ХІ Всеукраїнська наукова конференція «Проблеми історії та археології України» Харківського обласного історико-археологічного товариства відбулася 14–15 грудня 2018 р. в Харківському національному університеті імені В. Н. Каразіна. Вона була присвячена 60-річчю від початку дослідження Більського городища науковцями Харківського університету, традиційно охоплювала широкий хронологічний діапазон: від кам'яної доби до Нового часу. Окрім того, працювала секція «Історія історичної науки і освіти». В роботі конференції взяли участь 35 науковців з 8 міст України та Криму. Науковий форум супроводжувався виставкою, на якій демонструвалися основні результати харківських археологічних експедицій польового сезону 2018 р.

На об'єднаному засіданні секцій «Епоха каменю й палеометалу» та «Доба раннього заліза», як і на пленарному, головна увага була приділена висвітленню проблем, що в той чи інший спосіб пов'язані із вивчення Більського городища та актуальними проблемами дослідження епохи ранніх металів. На секції «Слов'янський світ та його сусіди у VII—XVIII ст.» половина доповідей була присвячена вивченню старожитностей салтівської культури. Окрім того на секції розглядалися актуальні проблеми дослідження східних слов'ян другої половини I тисячоліття. Головна увага учасників секції «Історія історичної науки та освіти» була прикута до мало відомих сторінок розвитку вузівської історичної науки у XIX ст. та харківської археології середини XX ст.

Ключові слова: історія, археологія, Більське городище, епоха палеометалу, раннє середньовіччя, скіфи, слов'яни, салтівська культура.

Про авторів: **Шрамко Ірина Борисівна** — кандидат історичних наук; доцент; директор музею археології; доцент кафедри історіографії, джерелознавства та археології історичного факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна; пл. Свободи, 4, Харків, 61022, Україна.

E-mail: i.b.shramko@karazin.ua; ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1009-9262>.

Колода Володимир Васильович — кандидат історичних наук; доцент; завідувач археологічної лабораторією, доцент кафедри історії України Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди; вул. Валентинівська, 2, Харків, 61168, Україна.

E-mail: koloda.v@gmail.com; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8614-2039>.

Скирда Валерій Володимирович — кандидат історичних наук; доцент; доцент кафедри історіографії, джерелознавства та археології історичного факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна; пл. Свободи, 4, Харків, 61022, Україна.

E-mail: vskyrda@gmail.com; ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7318-6166>.

About the authors: **Iryna B. Shramko** — Candidate of Historical Sciences (PhD); Associate Professor; Director of Museum of Archaeology; Associate Professor Department of Historiography, Source Studies and Archaeology School of History V. N. Karazin Kharkiv National University; Sq. Svobody, 4, Kharkiv, 61022, Ukraine.

E-mail: i.b.shramko@karazin.ua; ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1009-9262>.

Volodymyr V. Koloda — Candidate of Historical Sciences (PhD); Associate Professor of Department of History, the head of Archaeology laboratory H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University; street Valentynivska, 2, Kharkiv, 61168, Ukraine.

E-mail: koloda.v@gmail.com; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8614-2039>.

Valerii V. Skyrda — Candidate of Historical Sciences (PhD); Associate Professor; Associate Professor Department of Historiography, Source Studies and Archaeology School of History V. N. Karazin Kharkov National University; Sq. Svobody, 4, Kharkiv, 61022, Ukraine.

E-mail: vskyrda@gmail.com; ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7318-6166>.

© І. Б. Шрамко, В. В. Колода, В. В. Скирда, 2018

14–15 грудня 2018 року відбулась XI Всеукраїнська наукова конференція «Проблеми історії та археології України», організована Харківським обласним історико-археологічним товариством і Харківським національним університетом імені В. Н. Каразіна. Конференція була присвячена 60-річчю від початку дослідження Більського городища Харківським університетом. Робота конференції розпочалась звітом Правління ХІАТ про роботу в 2016–2018 рр. Перед аудиторією науковців, які зібрались на форум з різних місць України із звітною інформацією виступив С. В. Д'ячков, який ретельно проаналізував усі напрямки роботи товариства за два роки, зупинившись на основних проблемах та завданнях. Робота Правління була визнана задовільною. Одностайно були обрані нові члени Правління та ревізійної комісії.

У роботі конференції прийняли участь 35 науковців з восьми міст України та Криму. Тематика доповідей була доволі різноманітна, охоплювала питання, пов'язані з проблемами широкого хронологічного діапазону: від доби каменю до Нового часу, проте найбільша кількість виступів була пов'язана з актуальними питаннями доби раннього заліза, серед яких центральне місце посідає Більське городище скіфського часу. Окремим напрямком була представлена область історії науки. До початку роботи конференції були підготовлені програма та тези доповідей (в електронному вигляді).

У Виставковій залі Музею археології у дні роботи конференції була відкрита виставка, що презентувала результати польових досліджень харківських експедицій у 2018 році. В одному з експозиційних модулів були представлені матеріали з розкопок 1958 року на Західному укріпленні Більського городища.

З вітальним словом до учасників конференції звернувся декан історичного факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна С. Д. Литовченко.

На пленарному засіданні були прочитані дві доповіді, пов'язані з тематикою конференції — Більським городищем. І. Б. Шрамко (Харків) у доповіді «*Основні напрямки та результати вивчення Більського городища вченими Харківського університету (до 60-річчя від початку перших досліджень пам'ятки)*» ознайомила присутніх з головними результатами багаторічних досліджень відомої пам'ятки, вивчення якої було розпочате у далекому 1958 році під керівництвом Б. А. Шрамка, звернула увагу присутніх на те, що за 60-років харківські вчені вирішили низку принципово важливих проблем, пов'язаних з виникненням та розвитком цього, найбільшого в Європі укріпленого поселення доби раннього заліза. За матеріалами розкопок підготовлено декілька дисертаційних робіт, написано багато наукових статей, видані монографії. Кожного

Учасники конференції по закінченні пленарного засідання 14 грудня 2018 р.

Conference participants after the plenary session on December 14, 2018

року розкопки на Більську приносять нові унікальні знахідки, надають важливі матеріали для розуміння історико-культурних процесів не тільки на території Дніпровського Лівобережжя, а й усього Північного Причорномор'я. Дослідження Більського городища залишається одним з пріоритетних напрямків в роботі університетських експедицій. Невипадково, саме Більську присвячені дві вітрини постійної експозиції Музею археології ХНУ імені В. Н. Каразіна, у його фондах зберігається найбільша в Україні колекція знахідок.

З великою цікавістю прослухали виступ директора Історико-культурного заповідника «Більськ» І. І. Короста (Котельва), який у доповіді *«Перспективи розвитку Історико-культурного заповідника «Більськ» у світі нових розробок та досліджень»* розповів про наукову та видавничу діяльність установи, співпрацю з науковцями Харківського університету, Полтавського краєзнавчого музею, Інституту археології НАН України. Усього за декілька останніх років помітно змінився формат роботи заповідника, удосконалена його матеріальна база, розширився штат співробітників, як наслідок — значні досягнення у вивченні та популяризації пам'ятки.

З нагоди 60-річчя від початку перших досліджень харківських вчених на Більському городищі завідуючий відділом археології раннього залізного віку ІА НАНУ, д. і. н. С. А. Скорий (Київ) та його колега, к. ф. н. Р. В. Зимовець (Київ) передали до фондів Музею археології університету випадково знайдений на Більську рідкісний артефакт, оформлений у скіфському звіриному стилі та його кольорове фото.

Під час пленарного засідання відбулась презентація книжки І. М. Сирди *«ХІІ археологічний з'їзд: передумови, перебіг подій, історичне значення»*. І. І. Корост представив нові видання історико-культурного заповідника «Більськ».

Секція *«Епоха каменю й палеометалу»* У зв'язку з невеликою кількістю доповідачів, засідання проходили разом із секцією *«Доба раннього заліза»*. Доповідь дослідниць Кротової О. О. (Київ) та Сніжко І. А. (Харків) *«До відкриття Амвросіївського верхньопалеолітичного комплексу»* була присвячена ролі геологів та археологів у відкритті цієї пам'ятки. У 1911–1915 році на схилі отвершку Казеної балки було зафіксовано шар кісток бізонів. Геолог Ф. Мефферт у 1923 році описав його як палеонтологічне місцезнаходження природного походження, а у 1935 році В. М. Євсєєв встановив існування тут археологічної пам'ятки.

Кислий Є. А. (Сімферополь) висвітлив одразу дві теми *«Из истории исследования памятников эпохи бронзы в Крыму»*, присвяченої проблемі вивчення поселень II тис. до н. е. та сучасному стану деяких пам'яток півострова, а також *«О лепной керамики поселения ранней бронзы Глейки II в Восточном Крыму»* (підготовлена спільно з А. Ю. Гумен), зупинившись на особливостях керамічного комплексу поселення, резюмуючи, що кримська глейківська кераміка маркує шляхи розповсюдження лискованого посуду шароподібних форм. Обидві доповіді були доволі емоційними, уважно заслухані та викликали багато запитань. Плешивенко А. Г. (Запоріжжя) у підготовленій спільно з Варьян О. О. (Запоріжжя) доповіді *«Детская колыбелька из катакомбного погребения»* звернула увагу присутніх на рідкісну знахідку з поховання раннього етапу катакомбної культури Степового Придніпров'я. Виявлена при розкопках глиняна модель коліски має чітку хронологічну прив'язку та може слугувати індикатором для побудови порівняльно-хронологічних схем і періодизації катакомбної культури Подніпров'я та Степового Приазов'я. Молодий дослідник Буцький І. М. (Харків) у доповіді *«Результати мікроскопічного дослідження кераміки з поселень Кочеток — ВУВГ, Кочеток — Дюна-II та Тетліга»* представив перші результати власних спостережень за мікроструктурами зразків ліпного посуду доби бронзи.

Секція: *доба раннього заліза*. На засіданнях секції було заслухано десять доповідей. Бабенко А. І. (Харків) у доповіді *«Витые и ложновитые шейные украшения боспорских торевтов»* розглянув конструкцію джгутів у псевдо витих шийних нагрудних прикрас. Серед відомих предметів, що відносяться до цієї категорії речей виділені три типи перевитих джгутів з відомих курганів скіфської знаті (Куль-Оба, Товста Могила та Велика Близниця). Аналіз техніки виготовлення предметів з різних комплексів дозволив припустити, що вибір конструкції джгутів міг бути обумовлений особливостями прикрас. До того ж пекторалі могли бути виготовлені у різних виробничих центрах. Крюченко О. О. (Київ) у доповіді, підготовленої спільно з Д. С. Гречком

ретельно розглянув відомий артефакт і проаналізував композицію та стилістичні особливості передачі образу у порівнянні з аналогічними знахідками із скіфських курганів, науковець дійшов висновку про неоднозначність належності предмету до періоду раннього залізного віку. **Щербань А. А.** (Харків) у доповіді *«Призначення тривухого посуду черняхівської культури: погляд керамолога»* за результатами структурно-функціонального аналізу подібних керамічних форм та їх схожість із римським металевим посудом для змішування вина припустив, що три ручки могли використовуватися для ритуального підймання наповнених посудин декількома особами чи підвішування.

Секція *«Слов'янський світ та його сусіди у VII—XVII ст.»* З заявлених восьми доповідей було проголошено шість, серед яких м. **Харків** представлено трьома, а **Київ**, **Львів**, **Чугуїв** — по одній. Дві доповіді присвячені слов'яно-руській тематиці, три — проблемам вивчення старожитностей Хозарського каганату, одна — половецькій тематиці. Київський дослідник **Я. В. Володарець-Урбанович** у своїй доповіді *«Про інтерпретацію так званих «бобовидних пластин із Мартинівського та Малоржавецького скарбів»* проаналізував рідкісні жіночі прикраси з пам'яток третьої чверті I тис., місце їх розташування у складі костюму та походження даного виду прикрас. Доповідь науковців зі Львова — **П. М. Довгана** та **Н. Я. Стеблій** *«Проблеми стратифікації пам'яток Буського археологічного комплексу»* — ознайомили із основними напрацюваннями, що стали наслідками розкопок відомого слов'яно-руського городища (літописний Буськ) на березі Західного Бугу. Виступ харківського дослідника **В. С. Аксьонова** був присвячений аналізу та інтерпретації так званих «альчиків» (таранних кісток вівці), що були знайдені під час багаторічних розкопок катакомбного могильника у с. Верхній Салтів; розглянуто їх культуру, гральна та захисна функції. Доповідь харків'янина **В. В. Колоди** *«Господарчі споруди на цитаделі Вовчанського городища»* присвячена виявленню та реконструкції господарчих споруд, що були вивчені на одному з городищ салтівської культури (середина VIII—IX ст.); проаналізовані будівельні матеріали, різновиди конструкції та форми, а також призначення цих споруд в тогочасному загальному історико-культурному контексті. Дослідниця з Чугуєва — **А. В. Юрченко** — у своїй доповіді узагальнила виявлення та вивчення пам'яток салтівської археологічної культури на теренах Чугуївського р-ну Харківської обл. Виступ харків'янки **А. О. Харламової** *«Середньовічні кам'яні статуї «нізнього» вигляду: датування та типологія (за матеріалами Середнього Подінців'я)»* присвячений одній з найменш вивчених груп ранньосередньовічної скульптури кочовиків XIII—XIV ст.

На секції *«Історія історичної науки і освіти»* було заплановано лише сім доповідей, але за відсутністю представників Кропивницького та Чернігова зачитано лише п'ять. Перше слово було надано київським дослідником **М. О. Тарасенко** і **Г. В. Вертієнко**, які в своїй доповіді ознайомили учасників конференції з діяльністю проф. **О. М. Деревицького**, пов'язаною зрозподілом по університетських музеях Російської імперії речей отриманих під час розкопок 1891 р. у Єгипті в місцевості Дейрель-Бахрі, у тайнику (отримав назву Бабель-Гусус) з похованнями 153 представників жрецьких родин Фів доби XXI династії. Важливо, доповідачі зробили спробу визначити й подальшу долю цих старожитностей. Доповідь харківського медієвіста **С. І. Лимана** була присвячена викладанню «військових наук», зокрема він зосередив увагу колег на актовій промові викладача Харківського університету **М. К. Робуша** «Взгляд на военные науки у древних и новейших народов», яка була проголошена ним у 1822 р. **С. І. Лиман**, підкреслюючи той факт, що **М. К. Робуш** не був професійним істориком, у своїй промові все ж таки доволі адекватно відобразив тогочасний стан історичної науки стосовно даної проблеми, хоча середньовічна частина промови викликає найбільше протиріч. Молодий харківський дослідник **О. В. Калугін** ознайомив учасників конференції зі спробами викладати окремі елементи археології та історії первісного суспільства (у сучасному розумінні цих дисциплін) у навчальних курсах, які читали викладачі Харківського університету у перші 50 років його існування. Київський фахівець **О. В. Принь**, навів дуже цікаві дані з історії дослідження Більського городища, які найшли своє відображення у приватному листуванні археологів **В. О. Городцова** та **В. Ю. Данилевича**. Роботу секції завершила доповідь головуючого секції **В. В. Скирди**, який ознайомив колег із матеріалами, що висвітлюють діяльність незаслужено забутого харківського археолога **Є. В. Пузакова**.

REFERENCE / ЛИТЕРАТУРА

Problems of History and Archaeology of Ukraine: Proceedings of the XI All-Ukrainian Scientific Conference, to the 60th anniversary of the beginning of the study of Bielsko settlement by Kharkiv University (Kharkiv, December 14–15, 2018). Kharkiv, 2018. 48 p.

Проблеми історії та археології України: Матеріали XI Всеукраїнської наукової конференції, до 60-річчя від початку дослідження Більського городища Харківським університетом (Харків, 14–15 грудня 2018 р.). Харків, 2018. 48 с.

Резюме

Шрамко І. Б., Колода В. В., Скирда В. В. *XI Всеукраїнська наукова конференція «Проблеми історії та археології України»*

Очередная, уже XI Всеукраинская научная конференция «Проблемы истории и археологии Украины» Харьковского областного историко-археологического общества состоялась 14–15 декабря 2018 г. в Харьковском национальном университете имени В. Н. Каразина. Она была посвящена 60-летию начала исследования Бельского городища учеными Харьковского университета и традиционно охватывала широкий хронологический диапазон: от каменного века до Нового времени. Кроме того, работала секция «История исторической науки и образования». В работе конференции приняло участие 35 ученых из восьми городов Украины и Крыма. Научный форум сопровождался выставкой, на которой демонстрировались основные результаты харьковских археологических экспедиций полевого сезона 2018 г.

На объединенном заседании секций «Эпоха камня и палеометалла» и «Период раннего железа», как и на пленарном, главное внимание было уделено освещению проблем, в той или иной степени связанных с изучением Бельского городища и актуальными проблемами исследования эпохи ранних металлов. На секции «Славянский мир и его соседи в VII—XVIII вв.» половина докладов была посвящена изучению древностей салтовской культуры. Кроме того, на секции рассматривались актуальные проблемы исследования восточных славян второй половины I тысячелетия. Главное внимание участников секции «История исторической науки и образования» было приковано к малоизвестным страницам развития вузовской исторической науки в XIX в. и харьковской археологии середины XX в.

Ключевые слова: история, археология, Бельское городище, эпоха палеометалла, раннее средневековье, скифы, славяне, салтовская культура.

Summary

I. Shramko, V. Koloda, V. Skirda. *The XI All-Ukrainian Scientific Conference “Problems of History and Archaeology of Ukraine”*

The next XI All-Ukrainian scientific conference "Problems of History and Archaeology of Ukraine" of the Kharkiv Regional Historical and Archaeological Society took place on December 14–15, 2018 at the Kharkiv National University named after V. N. Karazin. It was dedicated to the 60th anniversary of the beginning of the study of the Bilsk hillfort by scientists of Kharkiv University. It has traditionally covered a wide chronological range: from the Stone Age to the Modern Times. In addition, there was a section "History of Historical Science and Education". The conference was attended by 35 scientists from 8 cities of Ukraine and Crimea. The scientific forum was accompanied by an exhibition, which demonstrated the main results of the Kharkiv archaeological expeditions of the 2018 field season.

At the joint meeting of the sections "Age of Stone and Paleometal" and "Early Iron Age", as well as at the plenary session, the main attention was paid to the problems that in one way or another are related to the study of Bilsk settlement and current problems of the early metals epoch research. In the section "Slavic world and its neighbors in the VII—XVIII centuries", half of the reports were devoted to the study of the antiquities of the Saltiv culture. In addition, the section addressed current issues of research of the Eastern Slavs of the second half of the first millennium. The main attention of the participants of the section "History of Historical Science and Education" was focused on the little-known pages of the development of university historical science in the XIX century and Kharkiv archaeology of the mid-twentieth century.

Key words: history, archaeology, Bilsk hillfort, Paleometal Epoch, Early Middle Ages, the Scythians, the Slavs, Saltiv culture.

